Cercetări de teren la Drăguș 1987 – 1988. A Puzzle in Progress

Otilia HEDEȘAN

Universitatea de Vest din Timișoara
West University of Timișoara
Personal e-mail: otilia.hedesan@e-uvt.ro

Field Researches at Drăguș 1987 – 1988. A Puzzle in Progress

Between August 1987 and August 1988, the Society of the Romanian Students in Folklore organized two field researches in Drăguș. They were attended by students from the few existing faculties of letters (known as faculties of philology during the communist regime), together with their Folklore teachers. The two campaigns were little known to the public at that time and they have remained largely unknown until the present. They were part of a series of field researches called folklore camps, organized during the summers between 1982 and 1991.

Declaratively, the above mentioned camps had to focus on issues concerning family life and the traditional household in Drăguș. They were presented in a report addressed to the officials of the regime as an expected continuation of the researches on the "customs linked to family life, to practices connected to birth, marriage, funeral", initiated during previous camps in the regions of Bucovina, Chioar, the Transylvanian Plain, the Banat Mountains region and the Subcarpathian region of Oltenia. Inevitably, organizing student camps for folklore research which involved a considerably great number of participants (approximately 50 for each case) and giving a multidisciplinary perspective to the research, the project directly referred to the campaigns carried out by Gusti, between the two World Wars.

Field Researches at Drăguș 1987 -1988. A Puzzle in Progress draws attention to the existence of these two campaigns and, placing them in the context of the last years of the communist regime in Romania, considers them discrete replicas of the research carried by Gusti 's teams.

Keywords: Drăguș, field research, folklore camps, Romanian communism/, the history of Romanian ethnology

O notă

În lunile august 1987 și august 1988, Societatea Studenților Folcloriști[1] din România a organizat în Drăguș două cercetări de teren la care au participat studenți și profesori din principalele orașe universitare din România: București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Craiova și Baia Mare. Aceste cercetări au implicat un număr reprezentativ de participanți (cel puțin 50 în fiecare dintre cele două campanii), studenți cu specializări diverse, de la filologie și istorie, la muzică, cinematografie, arhitectură sau arte plastice[2].

Oricât de sumar prezentate, cele două cercetări nu pot fi înțelese astăzi altfel decât în cheia „relecturii/ rescrierii" campaniilor monografice de la Drăguș, din anii 1929, 1932, 1938, după circa jumătate de secol. Este vorba, însă, despre un proces dramatic și contradictoriu, în sensul în care organizatorii săi asumă să se desfășoare

în anii finali ai dictaturii comuniste, plini de interdicții clar formulate, ori de tabu-uri doar presupuse. În vreme ce o parte a reprezentanților Școlii Sociologice erau recuperați și cărți ale lor vedeau lumina tiparului, alții rămăseseră încă sub clauza interdicției. În vreme ce cercetările „școlii monografice" erau evocate sau măcar invocate prin publicarea unor texte cu caracter memorial sau interpretativ, cum sunt, bunăoară, cele ale lui H. H. Stahl[3], o perspectivă holistică asupra cercetărilor echipelor Gusti nu este agreată oficial.

În pofida semnificației simbolice a acestor cercetări de teren, sau, poate, și mai exact, tocmai din cauza acestei semnificații simbolice, aceste cercetări au rămas în general necunoscute nu doar pentru publicul larg, ci și pentru o mare parte a specialiștilor[4] ori a cercetătorilor celor mai diferiți interesați de Drăguș[5]. Pe de altă parte, nu există nicio arhivă, fie și neprelucrată, a rezultatelor cercetărilor realizate în anii 1987 și 1988, ceea ce face ca textul de față să ambiționeze doar să armonizeze un context intelectual și politic cu o serie de elemente disparate, restituite în urma cercetărilor. Un *puzzle in progress*.

Un context: taberele studențești de folclor

Cu începere din 1982, Societatea Studenților Folcloriști a organizat, anual, în diferite regiuni din România, cercetări de teren numite *tabere de folclor*[6]. Este vorba despre campanii de circa două – trei săptămâni unde participau studenți din toate facultățile de filologie (București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Craiova și Baia Mare), care reprezentau un grup majoritar și, în mod fluctuant, studenți de la Conservatorul din București, de la facultățile de istorie din Cluj-Napoca și Iași, de la facultățile de arte plastice din București și Cluj-Napoca ori de la Cinematografia sau Arhitectura bucureștene.

În mod concret, în fiecare din aceste tabere, echipe de circa cincizeci de studenți, însoțiți de profesori ai lor, se întruneau într-un oraș, în general într-un centru universitar, care oferea posibilități de desfășurare a activităților științifice, dar și de cazare și asigurare a hranei, urmând să participe, apoi, săptămâni la rând, la descinderi în teren repetate în aceleași localități din regiune. În acest sens s-a recurs la soluții dintre cele mai diferite, de la asigurarea locuirii temporare la localnici, la cazarea în internate școlare din sate ceva mai mari aflate în proximitatea zonelor investigate, ori la cazarea permanentă în oraș și deplasarea zilnică în sate cu autobuzul.

Pe baza negocierilor dintre principalele orașe universitare, unde se și aflau, în anii 1980, facultățile de filologie cele mai mari, au fost stabilite, rând pe rând, regiunile unde s-au desfășurat aceste tabere. Astfel, în 1982, regiunea cercetată a fost Bucovina, în 1983, țara Chioarului, în 1984, Câmpia Transilvaniei, în 1985, zona Făget, iar în 1986, regiunea Gorjului de Nord. În această succesiune, în anii 1987 și 1988, taberele studenților folcloriști s-au organizat la Drăguș, studenții-cercetători locuind în căminul școlar al liceului industrial din Orașul Victoria. În anii următori, zonele cercetate au fost Vrancea, în 1989, Dobrogea de Nord, în 1990, respectiv Basarabia, în 1991.

În lipsa unor documente relevante sau a unor mărturii ale celor implicați în decizia organizării acestor tabere, rămâne deschisă posibilitatea de a le înțelege logica și miza studiind chiar aceste opțiuni pentru anumite terenuri în detrimentul altora. Astfel, oricât de superficială, analiza poziționărilor geografice ale taberelor permite decelarea a două criterii diferite de selecție a regiunii cercetate. Între 1982 – 1986, zona aleasă se afla în apropierea și în competența unuia din orașele universitare principale implicate în constituirea grupului de cercetare. Bucovina este bine-cunoscută de profesorii de la Iași, Chioarul fusese cercetat de curând de profesorii de la Baia Mare[7], Câmpia Transilvaniei fusese studiată de cercetătorii clujeni, Făgetul se afla sub autoritatea Catedrei de Folclor de la Timișoara, iar Gorjul, sub cea a catedrei similare de la Craiova. Odată cu tabăra din Gorj, însă, unde între satele cercetate se numără și Runc, punct care reprezentase terenul echipelor școlii gustiene în anul 1931, criteriul de selecție se schimbă, în anii următori taberele fiind organizate succesiv în regiuni abordate în perioada interbelică de Școala Sociologică de la București. Astfel, alături de Runc (1986), devin locuri ale taberelor Drăguș (1987 și 1988), Nerej (1989) și Cornova (1991), cu o poziționare de eminență a Drăgușului, unde s-au organizat două tabere succesive, cu participarea studenților din toate universitățile implicate.

Văzute astfel, taberele studențești de folclor relevă funcționarea în două etape și mai ales după două modele care ne lasă să presupunem filosofii diferite de abordare a terenului și a educației studenților interesați de cultura tradițională. Mai întâi, între 1982 – 1986, taberele par să fie terenuri-școală în care studenții din toată țara urmăresc viața tradițională dintr-o singură regiune investigată de curând și, prin urmare, unde li se poate facilita accesul în comunitate. Pentru zonele alese, profesorii și cercetătorii din universitatea cea mai apropiată cunosc, din terenurile lor anterioare și relativ recente, cele mai ofertante localități, cele mai reprezentative sărbători și cele mai interesante aspecte de viață tradițională, au lucrat cu principalii subiecți cunoscători ai informațiilor celor mai diverse referitoare la tradiție, astfel încât ei pot oferi un maximum de informații studenților veniți în tabără, pentru ca aceștia să se poată integra rapid și fără mari eforturi în teren. Totodată, nu trebuie pierdut din vedere nici că aceste terenuri anterioare au permis cercetătorilor și stabilirea unor relații cu autoritățile locale, ușurând astfel inclusiv accesul la unele resurse relativ greu de obținut în perioada în discuție, care

este una de privațiuni și de mari dificultăți economice. Posibilitatea cazării în căminele școlare, masa la cantinele muncitorești sau în spațiile cooperativelor agricole, deplasarea cu mijloace de transport locale special alocate, lucruri pentru care erau necesare avize ale autorităților regionale sunt părți importante din organizarea taberelor, iar ele par a fi ținut de organizarea universităților și de relațiile dintre acestea și decidenții locali.

Alegerea câtorva dintre vechile terenuri ale Școlii Sociologice de la București ca locuri pentru taberele de folclor care s-au organizat după 1986 poate fi citită ca un semn de „maturizare" a cercetărilor, în sensul în care se consideră că studenții pot face observații în terenuri mai puțin intermediate, uneori mai puțin cunoscute, dar, adesea, sub presiunea unei concurențe simbolice importante, anume cu cercetările interbelice ale sociologilor[8].

Amintindu-și de pregătirea pentru participarea la cele două tabere de la Drăguș, Eleonora Sava[9] relata:

> „Prin felul în care domnul profesor Bot vorbea, prin felul în care punea el în discuție taberele acestea, ne făcea să înțelegem că e ceva foarte serios, că nu e doar o vacanță. E ceva foarte serios pentru care e important să citim. Și de undeva, de undeva de unde eu nu știu, el a scos niște cărți care nu erau accesibile la bibliotecă sau, în orice caz, nu erau accesibile pentru studenți și pe care le avea în copie xerox. Deci el mi-a dat să citesc pentru tabăra din 1987 Ștefania Cristescu, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș* și, pentru cercetarea din 1988 din Drăguș, Ion Ionică, *Dealu Mohului*, ediția 1943. Deci el le avea și le dădea să circule studenților în formatul acesta de xerox, pe care el reușise să îl obțină prin mijloace necunoscute nouă și care nouă ni se păreau absolut uluitoare. Domnul profesor ne-a spus că acesta este un teren care a fost făcut de Școala Sociologică. Da, și vorbea despre cărțile pe care ni le-a dat și despre Școala Sociologică ca despre un model de cercetare."[10]

Această orientare a taberelor către valoarea de reveniri în regiuni studiate în urmă cu circa jumătate de secol, de terenuri revizitate, trebuie pusă în relație directă cu venirea la conducerea Societății Studenților Folcloriști, în calitate de președinte de onoare, a profesorului Mihai Pop, din toamna lui 1985, după retragerea din această poziție a tizului său clujean, Dumitru Pop[11]. Formația lui Mihai Pop, membru al echipelor gustiene și participant într-o mare parte a campaniilor de teren derulate de monografiști este un argument indubitabil pentru această reorientare a terenurilor formatoare ale studenților interesați de culturile populare din universitățile românești ale anilor 1980.

Imaginea 1: Drăguș, iulie 1988. Mihai Pop într-un grup de studenți între care pot fi recunoscuți Eleonora Sava, Mihaela Bucin și Achim Ciucurel (fotografie oferită de Eleonora Sava)

Fără mărturii ale celor implicați în luarea acestor decizii, este greu de estimat cum anume a fost posibilă această orientare relativ evidentă a organizării taberelor ca reveniri în terenurile echipelor gustiene, cum va fi fost argumentată către oficialități, dincolo de conducerea profesională a Societății Folcloriștilor, această alegere. Observ doar, în baza lecturii atente a locurilor unde au avut loc taberele, că, în afară de Drăguș, celelalte localități studiate de sociologi se poziționează mai discret, ascunse pe liste alături de numeroase localități de investigat într-o regiune ori în altă regiune. Lucrurile pare să se fi desfășurat ca un traiect cu suișuri și coborâșuri, cu succese și refuzuri, cu propuneri ferme și acceptări reținute, cu devoalări acceptabile și tăceri pline de subînțelesuri, așa cum se petreceau toate în România ultimilor ani de comunism.

Totuși, nu pot ignora că această manieră care mizează în același timp pe indicare și pe camuflaj, pe subliniere și pe aparenta indiferență este una care ține de strategiile de supraviețuire în comunismul românesc târziu, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ea a fost practicată și în alte cazuri de profesorul Mihai Pop, în special în relație cu Școala Sociologică de la București. Amintindu-și, astfel, despre primele cercetări de teren efectuate ca studentă la Filologia din București, în anii '60, sub coordonarea lui Mihai Pop, în Pești̦eana – Gorj, Sanda Golopenția arăta:

> „(...) noi am fost aduși, ca studenți, în special pentru activitatea de transcriere și, deci, am fost monopolizați de ea. Și domnul Pop, pe vremea aceea, era la început și cred că nu a vrut să afișeze foarte tare această idee de continuare a campaniilor monografice. Era o cercetare pe teren cu studenții, dar care nu își aroga viziunea unei continuități cu ceva anterior"[12]. Sunt tentată să încadrez aceleiași poziționări paradoxale, interesate și discrete totodată, recuperatoare și totuși fără semnale publice, în raport cu cercetările Școlii Sociologice

și seria de discuții consistente pe care începe să le desfășoare, chiar în acest deceniu, Zoltán Rostás cu principalii monografiști. În consistentul său studiu de deschidere al volumului dedicat primilor monografiști ai Școlii gustiene, cercetătorul notează, astfel: „Convorbirile cu Ernest Bernea, Harry Brauner și Lena Constante, Ion Costin, Roman Cresin, Marcela Focșa, Paula Herseni, Ștefan Milcu, Mihai Pop și Gheorghe Vlădescu-Răcoasa au fost realizate la mijlocul anilor ‚80(...)"[13].

Altfel spus, deși relația taberelor de folclor din anii 1986 – 1991 cu cercetările canonice ale sociologilor din perioada interbelică poate fi lizibilă, asemeni desenului din covor, chiar în timpul desfășurării lor, ea dobândește valoarea de evidență doar dinspre prezent, când pot fi constatate recurențe, dar și absențe, evidențe, dar și, mai ales, numeroase rețineri, care evocă, prin ele însele, jocul tatonărilor, al succeselor și eșecurilor parțiale, dintr-o perioadă istorică extrem de tulbure.

Două terenuri: Drăguș 1987, 1988

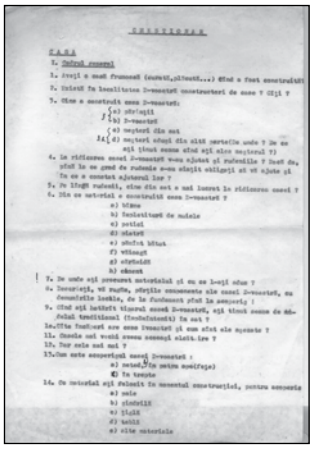
În luna august 1987, respectiv august 1988, în taberele organizate de Societatea Studenților Folcloriști la Drăguș au participat, alături de Mihai Pop, câțiva dintre profesorii de folclor de la universitățile din România: Nicolae Constantinescu de la București, Nicolae Bot de la Cluj-Napoca, Vasile Adăscăliței de la Iași și Vasile Tudor Crețu de la Timișoara.

În primul an, cercetarea a vizat toate satele aparținătoare comunei Vișteа de Jos (Olteț, Vișteа de Sus, Vișțișoara și Drăguș), în vreme ce în 1988 a avut loc doar la Drăguș.

Pentru cercetarea de teren a fost pregătit un chestionar aparte, dedicat casei și familiei.

Întrebările acestuia glisează dinspre aspectele referitoare la construcția casei și organizarea arhitecturală a acesteia, la obiceiurile și mitologia principalelor locuri din sat și din gospodărie, pentru a ajunge, în final, la problema familiei, la organizarea generațională, rolurile membrilor familiei și relațiile de gen precum și la memoria familială. Fără să declare acest lucru *expressis verbis*, în paginile sale dactilografiate și multiplicate manufacturat, chestionarul se dovedește a fi îndatorat viziunii despre cercetare a Școlii Sociologice, developând viziunea despre gospodărie a Ștefaniei Cristescu:

> „(...) pentru a înțelege gospodăria ca fenomen social e necesar să distingem mai întâi cele două feluri de date pe care existența ei le presupune: datele naturale, adică pământul și omul (ca ființă biologică) și substratul omenesc ca suport al unor conștiințe. (...) Gospodăria ca unitate socială organică are așadar

Imaginea 2: Prima pagină a chestionarului pregătit pentru cercetările de la Drăguș din anul 1988 (Document din Arhiva de Folclor a Universității „Babeș-Bolyai")

> două aspecte vădite: aspectul material al cărui centru îl reprezintă î n primul rând casa și omul ca ființă biologică și aspectul spiritual al cărui suport și centru îl reprezintă grupul familial, ca expresie a vieții și a activității sufletești a oamenilor."[14]

Totodată, fără să fi pregătit chestionare speciale, profesorii coordonatori au subliniat studenților câteva dintre aspectele folclorice reprezentative pentru regiune, colindatul cetei de feciori, tradițiile legate de secerat, sau repertoriul de șezătoare[15], oferind, uneori, fotocopii ale studiilor sociologilor asupra chestiunii[16].

În încercarea de a descrie condițiile desfășurării acestor terenuri organizate ca o replică peste jumătate de secol a cercetărilor Școlii Sociologice, însă prin recursul indirect și oarecum tacit-indiferent la publicațiile sociologilor, notez și apariția, cu relativ puțin timp înainte, a două texte de natură să inducă un anumit orizont de așteptare în ceea ce privește specificul Drăgușului. Astfel, în 1977 apăruse la o editură regională, mai curajoasă sau doar mai puțin expusă cenzurii, cartea lui Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească*[17]. Probabil, însă, și mai cunoscut în mediile studențești ale perioadei care interesează aici este studiul lui Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*[18], un eseu subtil despre spațiu, timp și cauzalitate argumentat prin recursul sistematic la pasaje de discurs atribuite unor oameni dintre care, majoritatea, erau originari din Țara Oltului sau chiar din Drăguș.

În mod indirect și involuntar, aceste texte accesibile în mod liber în anii 1987 – 1988 au construit și imaginea unui spațiu în care oamenii vorbesc elaborat, alunecând în mod firesc spre frazarea memorabilă și reflecția filosofică. Nu pot estima importanța acestor lecturi și a acestui adevărat stereotip cultural privitor la Drăguș precum și efectele lor asupra studenților de atunci, însă notez că în amintirile mai consistente sau mai

lacunare referitoare la cele petrecute la Drăguș, mai mulți participanți au menționat asemenea formule memorabile, a căror densitate semantică pare să-i fi urmărit peste timp. Maria Frențiu notează în acest sens:

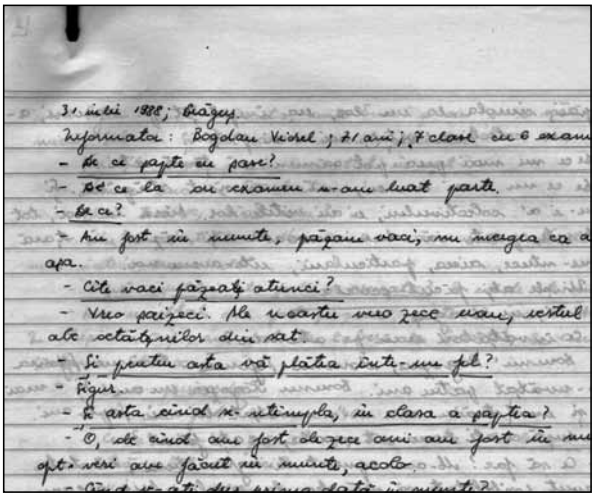
> „Una dintre bătrânele cu care am stat de vorbă ne-a spus câteva versulețe, pe care nu știu cum de am putut să le memorez atât de repede: *Doi soți când se despărțește / Și casa se pustiește. / Și casa din cheutori / Că-i făcută cu sudori.* O altă bătrânică i-a spus Monicăi Stoian*: Când ai un necaz, să nu te întristezi prea tare, iar când ai o bucurie, să nu te bucuri prea tare, că toate-s trecătoare*"[19].

Două înregistrări

Două înregistrări audio se află printre documentele în baza cărora se poate restitui oricât de lacunar un *puzzle* al comunității din Drăguș de la sfârșitul anilor ,80 ai secolului trecut, așa cum a fost văzută această comunitate în cadrul taberelor studențești de folclor. Reiau, selectiv, în continuare, din aceste două înregistrări[20].

Bogdan Viorel, 71 de ani; are 7 clase cu 6 examene („de ce la un examen n-am luat parte, că am fost în munte, păzeam vaci, nu mergea ca acuma, așa")

Înregistrare: 31 iulie 1988, în Drăguș, Vasile T. Crețu[22]

Imaginea 3: Transcrierea textului înregistrat de Vasile Crețu, după cercetarea din 1988

(...) De când am fost de zece ani am fost în munte, opt veri am stat cu vitele acolo. Acolo dormeam, făceam câte-o colibă acolo, din cetină de brad, acoperită c-o scoarță, acolo, tot de brad, un pat, acolo, pus și-o țâr de mușchi pe el și dormeam ca pe saltea. Acolo. Păi mulgeam io cât îmi trebuie și aveam vițăii, care intervalul cât sta acolo, trei luni de zile, iunie, iulie, august (la septembrie veneau la sat, aici)... Restul laptelui, la viței! Apăi era viței acolo, nu încurcătură. Apăi, după ce veneau acasă, mâncau ei mai puțin și lucrau oamenii mai mult.

De ce ziceți că erau viței mulți atunci, acum nu mai e tot așa?

Apăi, ciurda la un loc era împărțită pe oameni. Acuma are colectivul la un loc și noi, mai puțin.

De ce nu mai pot oamenii să țină viței?

De ce nu mai au ei, nu mai sunt stăpâni. Și terenu-i a colectivului, ei au vitele lor. Aicea la noi, tot sunt vite, poate că dumneavoastră ați văzut, în țară nu ne-ntrece nimeni, aicea, particularii, câte avem noi.

Câtă avere ați avut înainte?

Păi n-am avut cine știe ce: paișpe hectare de pământ. Păi semănam grâu, ovăz, puneam cartofi, porumb... Păi mă cam ocupam cu grâu, apoi cu porumb și cu cartofi, ovăs, mai puțin, așa. Pământul ăsta e așa cum vedeți dumneavoastră, pământ în jurul satului. Din jos era un hotar, ăsta-i hotarul de sus, ăst-aicea și dincolo îi spunea Bungetu. Și era pe sortimente, de exemplu, într-un hotar toată lumea semăna numai grâu, dup-aia porumb. Mai erau și cartofi, dar mai puțini. La urm-alalt era cu ovăs, mai puneam câte-un prund cu cartofi, când erau mai buni. Și ele mergeau în rotație, la anul viitor venea porumbul, venea grâul...

Și toți oamenii trebuia să respecte aceasta?

Păi asta era regula, ce mai...

Dacă cineva nu respecta, ce se întâmpla?

Păi nu putea să nu respecte, că băgau vitele peste ele...

Dar după cooperativizare cum faceți?

Păi nu s-o mai respectat, conducerea asta, de-acuma, o luat-o pe tarlale.

Cum crezi dumneata că e mai bine?

Păi mai bine e acuma.

De ce?

Păi mai bine e acuma, că or ieșit chimicalele și face...

Crezi că acestea sunt mai bune decât gunoiul de grajd?

Gunoiu-i primul. Întâi îi Dumnezeu și al doilea Dumnezeu e gunoiul. Ș-apăi vin, după aia, chimicalele.

Interesant ce spui dumneata. De ce gunoiul e primul, după Dumnezeu, în ordinea celorlalte lucruri?

Pentru că gunoiul are tot ce vrei în el, tot ce-i trebuie la semănătură. Chiar și fără chimicale el face minuni, dar să-l dai după cum e terenul. (...)

Fogoroș Liviu, zis Cușoiu; are 61 de ani, 7 clase primare

Înregistrare: 31 iulie 1988, în Drăguș, de Vasile T. Crețu

Continuăm înregistrarea noastră în Drăguș și ne aflăm de astă dată în casa domnului...

...nu domnului, tovarășului, după regimul democrat-

Imaginea 4: Drăguș, iulie 1988. Echipa studenților de la Timișoara (de la stânga la dreapta): Adrian Mioc, Maria Frențiu, Carmen Crețu, Vasile Crețu, Monica Hoogstad, Petrișor Treta. Foto: Lucian Ionică (Fotografie din Arhiva de Folclor a Universității de Vest din Timișoara)

popular... Fogoroș Liviu. Zis Cușoiu.

De ce ții să mă adresez dumitale cu tovarășe, nu cu domnule?

E o problemă. Să mergem în pas cu vremea. Adică cum: să vorbim cum simțim. Nu știu dac-am zis bine. Păi, domnii iau de-a gata, tovarășii cam muncesc ca să-și câștige existența. Apăi, care nu muncesc, ar merita spânzurați. Nu e pită fără muncă, nici muncă fără pită. Asta-i lege vorbită ș-o fost de când îi lumea pământului. Dar la unii pita-i mai albă și mai ușoară, la alții mai neagră și mai mică, așa că, cum să zic să fie bine...

Nu, zi să fie adevărat, nu să fie bine!

Da' adevărul supără pe om. Păi asta știm de când e lumea, așa-i pe pământ: un adevăr când l-ai spus, ai supărat pe cineva și te-ai pus la adăpost.

Să înțeleg că toate adevărurile sunt neplăcute?

Cum adică, nu sunt neplăcute, dar ele conțin ceva-n ele... un adevăr pe care nu oricare-l poate spune cum e. Trebuie să spună de multe ori că plouă și, totuși, e senin ca lacrima, da' plouă, plouă, plouă. Și-i senin ca lacrima în sat. Dar putem spune altfel? Nu.

Ce școală ați făcut dumneavoastră?

Șapte clase primare în Drăguș. Am încercat să fac studii superioare și am avut șanse și putere și minte, dar n-am avut putere economică, n-am avut bani. Tata o fost sărac. O pus aici o râmătură de porc și-o spus: mă copile, stai lângă mine, numai pe tine te am, că mâine mor, cine dă o muscă de vin de pe o cracă de nuc, să nu mă mănânce muștele în pat? Și n-o vrut să mă dea. Tata s-o pus aici. Era sărac, o cumpărat cum o putut și-ntre doi bogătani, ăl mai mare bogătan din jur, și o făcut case aici și astăzi le vedeți așa cum sunt.

Astăzi sunteți exact ca ceilalți.

Nu sunt chiar ca ăștia! Ăștia-s mai bogați. Ăștia au baie de zece ani, noi avem numai de anul ăsta.

Baia în casă e un semn al bogăției?

Păi e un semn al bogăției. Ne-am băgat între bogătani cum se bagă un porc între doi râpi. Și ne-am ținut cum ne-am ținut și, uită-ne azi. Am ieșit din încurcătură, suntem așa cum suntem. Ne-am ridicat din muncă. Ne-am civilizat. Însă dracu s-o ia, viața asta! Păi, televizor în casă ai, aspirator ai, frigider și mașină de spălat, ai, condiții ai, radio, ai, ai tot ce vrei... Și atunci, pe vremea aia, n-aveai nimic. Avea popa un radio, mergea toată lumea-n sat la popa sa asculte radio. Acum s-o schimbat treaba. Și munca s-o schimbat. (...) Avem tot ce ne trebuie pe pământ. Ce să vă spun, domnule, îs foarte mulțumit de viață. Foarte, foarte mulțumit. Poate alții spun că nu e pită, nu e cutare. Domnule, nu-i adevărat. În Drăguș, dacă s-ar închide cu zid chinezesc satul, trei ani de zile e bucate-n Drăguș. Sunt bucate: grâu, secară, ovăz, de toate. Aicea e tot: lapte de pasăre-n Drăguș e! Bani la CEC, știți din lege, că dumneavoastră aveți dreptul să controlați, au bani la CEC. Poate noi mai puțin, dar i-am mai cheltuit pe una, pe alta. Avem destui. (...) Și totuși, dacă ne-nchide aici pe noi, drăgușenii, avem ce ne trebuie. Avem. Că se vaită din Drăguș o sută de oameni sau două sute că n-au ce le trebuie: mint. Dom' profesor, uite, suntem la noi în casă, io nu mint nimic: mint, au tot ce le trebuie, au grâu, au porumb, au pită, au... Apăi, măi frate, voi ce-ați vrea, să stați numai ca trântorii, să nu lucrați? Păi lucrați ca să trăiți. Io am spus exact ce simt. Io-s mulțămit pentru felul cum trăiesc. I-adevărat, am muncit mult mai mult acum douăzeci de ani, mult mai mult... I-adevărat, se muncește mult, foarte mult, dar stai o țâră, mă, avem niște condiții de viață mult mai bune ca-nainte. Mult, mult mai bune.

Uite casa asta a noastră, nu era casa asta! O casă mică,-n patru pereți, de bârne, puse uite-așa... N-am avut nici celar, că v-am spus dumneavoastră, nici celar, nici tindă... Căsuța o fost făcut-o tata când l-o scos tată-so lui, l-o scos de-acasă, că mai avea trei copii. Și ăsta era cel mai mare. Și maică-mea o fost nevastă tânără și ai văzut dumneata că cele tinere îs cam rele de falcă și bătrânii n-or primit-o. Or zis: ieși! Ș-or scos-o. Ș-or venit aici, pe râmătură ș-or scos ș-or pus. S-o luat murdăriile cu legănuțul și mânca vrăbiile din pod, vrăbiile cerului și mânca de pe masă ca de pe pom. Ce tavan, domnule, că erau niște scânduri puse și se băgau vrăbiile prin el și mâncau de pe masă. Coperea pe masă, râcâia și... Săraci, săraci ca Sfânta Vineri... N-or avut putere, dar, pân-la urmă, și-or făcut ce și-or făcut. Și când m-am făcut io mare, m-am însurat, ați văzut că ne punem în rând cu vecinii ș-avem și noi ce ne trebuie. Am mers în fabrică, veneam de la serviciu, schimbu' unu, pân-la patru. Până noaptea la doispe băgam apa la cărămizi. Ș-am făcut tot ce-ți trebuie: ba o fereastră, ba o ușă și, mulțămim lui Dumnezeu, ne-a mers bine. (...)

Dumneavoastră vă place să citiți? Ce cărți ați citit în ultima perioadă?

Am citit câte-o carte, așa, când am timp iarna, no. Și mai multe. Nu-i mai țin în cap, că io-s bătrân de-acum. Am citit de-ale noastre și-mi plac. Și-mi plac tare mult și ăstea polițiste, că-mi dau seamă că avem asigurare

bună, puternică, care ține în frâu o țară. Dacă n-am avea de eștea, am fi mai pe undeva, mai cu frică-n spate, dar așa...

Așa crezi dumneata?

Cum adică cred? Cred că este așa. Eu așa cred, că ei ne țin în frâu, adică datorită lor trăim noi bine.

N'u datorită nouă?

Nouă, mai puțin.

N'u datorită nouă?

Domnu' profesor, va fi și asta, dar nu numai a munci e o treabă, ci a ști să conduci e o problemă. Că a săpa căpșunii e o problemă simplă, femeia o pui în capul rândului și sapă, dar a dirija îngrășămintele care se dau, a dirija sapa când trebuie făcută, a dirija niște treburi și, dacă nu e un om un agronom bun, un inginer bun, un profesor bun, dacă nu e un dascăl bun la școală cu copiii...

Dar ce s-au făcut, oare, strămoșii noștri fără ingineri?

Ei știau o singură treabă: ei știau fața locului, adică ei știau: măi, eu pun în Mularda grâu, că tata o pus grâu și grâul s-o făcut. Și pun la Stoguri cucuruz. Și pun în Margini picioci. Ei, acuma nu mai e așa, acuma vine ăla cu asolamente și spune: domnule, în toamna asta punem orz, într-asta punem cutare. Orz la Drăguș nu s-a făcut de când e lumea, dar punem după inginerul agronom, că dacă-i specialist în treaba asta...

Dar orzul nu s-a făcut aici.

Nici nu s-a făcut niciodată. Am pus în vreo douăzeci de ani, de când e CAP-ul, in de fuior, nu dăm randamentul inului, sămânța pe care o investea statul pentru însămânțare. N-am luat. Și s-o gândit statul: Măi, dar noi nu luăm banii pe sămânța care-o investim. Nu mai punem. Punem cicoare la Drăguș? La Brașov, în Țara Bârsei, mă rog, în Bărăgan, în Teleorman, la Călărași, dar nu la noi, aici, la munte. Am pus. Și am pus și anul trecut și anul ăsta și nu iese nimic, dar punem. Am săpat-o de trei ori, o mai săpăm încă de trei. Randamentu-i nimic. Ce va ieși, om vedea.

În afară de faptul că cei bătrâni cunoșteau fața locului, cum conduceau agricultura?

Ei aveau niște legi ale lor, ale naturii. Ei știau așa: ei cunoșteau iarna pe cer, dar adevăr vă vorbesc, zice, măi, când îi Găina la răsărit, va fi anul plouros, punem în locuri zvântate cucuruz și cartofi, că altfel nu se fac. Și-așa puneau și așa se făceau. Măi, o durduit la coada muntelui (în martie-aprilie, când fulgeră, tună, când durduia prima dată). Dacă tună acolo, zicea, e an de valoare anul ăsta, e an bogat, cu bucate... Când durduia dincolo, nici țandără de bucate nu luam. Și țineau metoda asta a lor, veche. Și știau: măi, în 1980, cutare a fost așa. Am găsit scris că-n 1984 va ninge în 15 septembrie. Și-am ținut cont și am zis: măi, vreau să văd. A nins. N-o stat zăpada. În 15 septembrie, nu octombrie, septembrie, zăpada s-o... Dar o nins noaptea, când o scris cartea o nins. Bătrânii știau: măi, ninge, dă bruma în grădină, să acoperim ce mai era, ce mai era de luat. Noaptea o nins. Dimineața a doua s-o dus zăpada. Dar s-o ținut. Ăia știau niște treburi din natură, domnule. C-o fost bine, c-o fost rău, Dumnezeu știe.

Dar dumneata ce crezi?

Io nu cred c-o fost rău. Cred c-o fost bine că, să știți dumneavoastră, și cartea și știința asta e bună, dar și natura dirijează niște treburi. Și-n funcție de natură trăim noi. Că unii spune că nu e Dumnezeu, unii spune că e Dumnezeu, unii spune că e natură. Acuma, dracu știe care-i una, care-i alta, dar ceva e la mijloc. Și noi, care ne-am născut pe meleagurile estea, așa am trăit și cred c-așa om merge.

Câteva observații. Sau despre Drăguș în pragul lui 1989

Cele două discuții ample ale lui Vasile Crețu cu Viorel Bogdan și Liviu Fogoroș, doi bătrâni membri ai principalelor neamuri din Drăguș, nu sunt neapărat un exemplu nici pentru aplicarea unei metode și nici pentru reușita unor întrevederi. Cercetătorul dorește să exploreze direcții numeroase, de la informația etnografică propriu-zisă la opinia interlocutorilor săi despre lume și despre ceea ce se petrecea în țară, în vreme ce cei doi subiecți intervievați au propriile ritmuri ale discursului, propriile strategii retorice și propriile teme de interes pe care insistă să le comunice.

În ciuda unor discordanțe și a unor asperități în comunicare, cele două texte produse de Vasile Crețu sunt extrem de grăitoare în măsura în care ele se constituie în documente prețioase despre un loc și o perioadă. Chiar dacă ezitante, ele oferă o imagine asupra preocupărilor importante la Drăguș și asupra felului de a fi al locuitorilor de aici la sfârșitul anilor ,80 ai secolului trecut, pe de o parte, respectiv asupra unui mod de a vieții și mai ales de a vorbi în România de dinainte de căderea dictaturii comuniste, pe de altă parte.

Astfel, Drăgușul anilor ,80 se dovedește un loc unde oamenii sunt preocupați de propria familie și de bunăstarea acesteia, de avere și de prestigiul pe care averea ți-l poate asigura. Amândoi interlocutorii lui Vasile Crețu relatează întâmplări despre felul în care părinții lor sau ei și-au întemeiat familiile, și-au construit locuințele, despre eforturile depuse și, implicit, cu toată retorica exhibată a unei (false) modestii, despre succesele obținute. Din cele două interviuri, povestea bărbaților care au mers la război sau armată, au muncit la uzină la Victoria și, apoi, au crescut animale sau au cultivat pământul și au ridicat casele se întrețese cu cea a femeilor care au știut să-și apere familia, știu să-și consilieze soții și să-și crească fiii. Uimitor sau nu, această imagine a familiei pare să se muleze, după o jumătate de secol, pe modelul vieții în gospodărie schițat de Ștefania Cristescu, după care:

„(...) pentru studiul tradiției domestice care ne preocupă pe noi, mult mai interesantă decât structurarea după vârstă a familiei ne apare cea după sex. (...) Acest fel de centrare deosebită a vieții, bărbatul mai mult la câmp – deci afară, femeia mai mult în casă, deci înăuntru, ca rezultat al unei elementare diviziuni a muncii, a îndrumat deosebit și viața lor spirituală."[22]

Falia temporală la care se referă înregistrările pare, însă, mult mai pregnantă ca interes și mult mai sofisticat discursivizată. Mai întâi, amprenta temporală este construită printr-un mixaj de trei categorii lexicale: neologisme (unele dintre ele chiar stridente în discurs), expresii paradigmatice, proprii vorbirii populare, respectiv expresii stereotipe din limbajul de lemn al epocii comuniste. Astfel, din transcrierile discuțiilor pot fi evidențiate neologisme[23], în toate cazurile folosite impecabil, cu deplina potrivire semantică: *intervalul* (cât a stat în munte, ca cioban), *sortimente de teren*, *o problemă*, *randament*, *a investi* etc. Pe de altă parte, se regăsesc juxtapus și expresii de genul: *cine să-mi dea o muscă de vin de pe cracă de nuc*; *ne-am băgat între bogătani cum se bagă un porc între doi râpi*; *cele tinere îs cam rele de falcă*; *mănâncă vrăbiile din pod*; *săraci ca Sfânta Vineri*, *or venit aici pe râmătură*, expresii care evocă memorii familiale sau chiar sisteme locale de credințe, cum ar fi cele în Sfânta Vineri[24]. *Puzzle*-ul care exprimă perioada de timp când au fost produse interviurile trebuie completat și cu o serie de formule din stereotipia limbajului oficial, utilizat în contexte politice, agreat de autoritățile comuniste. În special Liviu Fogoroș, cel care insistă ca profesorul să i se adreseze cu *tovarășul*, iar nu cu *domnul*, recurge la o serie de asemenea formule: *regimul democrat-popular*; *tovarășii muncesc pentru a-și câștiga existența*; *nu e pită fără muncă, nici muncă fără pită*; *condiții ai* etc.

Cea mai intensă manieră de a amprenta perioada ultimilor ani de dictatură comunistă din România, potrivit celor două texte, pare a fi, însă, permanenta oscilație a fiecăruia dintre cei doi povestitori între limitele de apreciere a unei situații invocate chiar de ei sau aduse în discuție de Vasile Crețu. Adevărul supără și nu supără; la Drăguș e bogăție încât drăgușenii ar rezista la infinit dacă ar fi izolați de restul lumii, unde, se subînțelege fără să se spună, totuși, situația ar fi diferită; cultivarea pământurilor la CAP-ul din Drăguș e impecabilă, în măsura în care implică ingineri, dar e stupidă și falimentară, fiindcă e în contradicție cu toate normele locale de a cultiva pământul și cu orice logică; au dreptate oamenii de știință, însă, poate, nu greșesc nici cei care practică religia; țara e ținută în frâu de Securitate care, privită dinspre filmele epocii și cărțile asociate lor, e redutabilă și respectabilă, chiar dacă amintirile din trecut acroșează prigoana și teama.

Aflat în fața unor țărani care povestesc despre case, familii, bogăție și prestigiu cu foarte puțin timp înainte de decembrie 1989, cercetătorul are de înfruntat această hărțuială permanentă de tipul „curat murdar". *Cum să spun să fie bine*? – întreabă, la un moment dat, Liviu Fogoroș, iar replica lui Vasile Crețu – *Nu, spune să fie adevărat*! – pare să nu aibă decât un efect imediat.

Cele două interviuri produse de Vasile Crețu sunt provocatoare, în aceste condiții, și în măsura în care ele pun problema felului în care un discurs etnografic poate fi amputat sau alterat de un discurs al unei societăți care exercită controlul asupra individului, impune, la nevoie, teroarea și determină cenzura.

În loc de concluzii

Terenurile studențești derulate la Drăguș în anii 1987 – 1988 punctează deopotrivă un moment în evoluția cercetărilor românești asupra societăților rurale și un moment în evoluția acestor societăți. În primul sens, este vorba despre asumarea, de către Mihai Pop, a revizitării, fie și fără toate specificările științifice necesare, a terenurilor studiate în perioada interbelică de școala monografistă de la București. Această decizie este urmată de opțiunea profesorilor de folclor din universitățile românești de la sfârșitul anilor ‚80 ai secolului trecut de a se solidariza cu Mihai Pop, pregătindu-și discret studenții pentru acest teren. Este urmată, oricum am vedea lucrurile, și de acceptarea tacită, de către autorități, a acestor terenuri. Implicit, studenții din ultimul deceniu al epocii comuniste din România au făcut (în primul rând) atunci experiența pe care au putut să o conștientizeze și să o evalueze ulterior de a prelua o tradiție de cercetare existentă deja (chiar dacă oficial marginalizată) în propria lor țară.

Terenurile de la Drăguș, similar cu cele din celelalte puncte investigate de echipele monografiștilor (Runc, Nerej, Cornova) au fost, la vremea desfășurării lor, discret subversive și tocmai de aceea provocatoare pentru generațiile de studenți. Ele leagă discret, dar direct o generație de cercetători care s-au format atunci și care profesează în prezent în universitățile românești.

Note:

1. *Societatea Studenților Folcloriști* (1973 - 1992) este o structură care a agregat principalele universități din România în care se studia Folclor, în special Facultățile de Filologie care aveau cursuri speciale de Folclor. Chiar de la început, principalul său obiectiv l-a reprezentat organizarea colocviilor naționale bienale de folclor ale studenților, unele dintre acestea premergând înființarea societății (primul colocviu are loc în 1967). După 1981, când colocviul național de folclor are loc la Suceava, se decide orientarea activității și către cercetările de teren, iar din anul următor începe organizarea unor cercetări comune ale studenților din toate universitățile din România, sub denumirea de *tabere de folclor*. Tot de atunci, activitatea Societății dobândește finanțare prin Casele Studenților, care devin, oficial, unitățile agregate în rețea. Din 1992 Societatea se desființează.
2. În ceea ce privește subiectul de față, netratat în texte descriptive, pentru stabilirea unor repere cronologice m-am consultat cu domnii profesori Mihai Coman (de la Universitatea din București), Ligia Fulga (de la Muzeul de Etnografie din Brașov) și Ilie Moise (de la Institutul de Cercetări Socio-Umane de la Sibiu), cărora le sunt extrem de recunoscătoare și cărora le mulțumesc și pe această cale.
3. V. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice* (București: Minerva, 1981); Henri H. Stahl, *Eseuri critice despre cultura populară românească* (București: Minerva, 1983).
4. Nu pot fi identificate articole *Societatea Studenților Folcloriști din România* sau *tabere de folclor ale studenților* nici în foarte cuprinzătorul lexicon al lui Iordan Datcu, definit mai degrabă prin excesul de intrări decât prin selectivitatea sa. V. *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie*, Ediția a III-a revăzută și mult adăugită (București: Saeculum I.O., 2006).
5. Aceste cercetări nu sunt listate nici măcar de monografiile locale. V. de ex. Vasile Pop, *Și eu am fost primar*... (București: Romprint, 2009), p. 78, unde sunt enumerate, alături de campaniile interbelice ale monografiștilor, cercetări din anii 1974 și 1980. În același sens: Liviu Ioani, „O nouă carte despre Drăguș", *Monitorul de Făgăraș*, iulie 2005 și Codrina Șandru, *Studii și confesiuni despre Drăgușul contemporan* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2009).
6. *Tabere de folclor* este denumirea oficială sub care s-au desfășurat cercetările de teren comune ale studenților folcloriști în intervalul 1982 – 1991. Ele preiau un tip de activitate anterioară din facultățile de filologie din România, unde se desfășurau cursuri de Folclor, și anume cercetarea de teren care avea loc în general vara și care era considerată practică, potrivit *curriculei* din acea perioadă. Noutatea rezidă în faptul că aceste terenuri se organizau în mod centralizat. Totodată, organizarea cercetărilor de teren sub denumirea de *tabere* asociază activitățile studenților folcloriști cu o serie de alte activități susținute și finanțate de Asociația Studenților prin Casele de Cultură ale studenților, cum ar fi taberele de creație literară și artistică, taberele de presă etc.
7. De ex. chiar în anul organizării taberei din Chioar apăruse coord. Gheorghe Pop, Ion Chiș-Șter, *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioarului* (Baia Mare, 1983).
8. În anii 1980 – 1990, în România a fost stopată sau restrânsă funcționarea unor specializări universitare, printre care se numără și Sociologia. În aceste condiții, un număr considerabil de preocupări intelectuale, de teme de reflecție sau de bibliografii au fost asociate, temporar, studiilor de folclor. Astfel, la colocviile de folclor organizate în ultimele două decenii ale perioadei comuniste participau, în mod constant, alături de folcloriști și etnografi, sociologi, heraldiști, istorici ai religiilor și ai mitologiilor etc. Formula *tabere de folclor*, prin urmare, trebuie *înțeleasă* cu referire la acest context istorico-politic și prin referire la istoria termenului și conceptului de *folclor*, care are, în România dintre anii 1975 – 1990 un sens extrem de larg și integrator, apropiat de sensul actual al *antropologiei*.
9. Eleonora Sava este etnolog, conferențiar la Facultatea de Litere din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. A participat, studentă fiind, la ambele tabere de folclor de la Drăguș.
10. Eleonora Sava, înregistrare în 27 ianuarie 2020, la Cluj-Napoca.
11. Note despre interesul său pentru „valorificarea folclorului" de către studenți și coordonarea anchetelor de teren ale Societății Studenților Folcloriști până în toamna lui 1985, după festivalul de folclor de la Timișoara, în Dumitru Pop, *Martor atent și modest părtaș la istorie* (Cluj-Napoca: Todesco, 2005), p. 254 – 260, *passim*.
12. Interviu cu Sanda Golopenția în 26 mai 2004.
13. Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene* (București: Paideia, 2001), p. 12.
14. Ștefania Cristescu-Golopenția, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, Ediția a III-a, Cuvânt înainte și notă de Sanda Golopenția (București: Paideia, 2002), p. 39.
15. Informații comunicate de Eleonora Sava, înregistrare în 27 ianuarie 2020, la Cluj-Napoca.
16. v. *supra*, Ion Ionică, *Dealu Mohului*, Tipografia și editura Bucovina, 1943. Pentru comentarii asupra autorului și cercetării sale v. și Ion I. Ionică, *Dealu Mohului, Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografia scrierilor autorului și indici de Constantin Mohanu (București: Minerva, 1996).
17. Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească* (Cluj-Napoca: Dacia, 1977).
18. Ernest Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești* (București: Cartea Românească, 1985).
19. Scurt text memorial primit de la Maria Frențiu, astăzi profesoara la Colegiul Național „Traian Doda" din Caransebeș,

participantă la ambele tabere de la Drăguș.

20. Benzile magnetice pe care sunt imprimate aceste interviuri se află în Arhiva de Folclor a Universității de Vest din Timișoara. Transcrierile lor integrale se află în aceeași arhivă.
21. Înregistrările realizate de Vasile Crețu la Drăguș, la sfârșitul lunii august 1988, sunt ultimele făcute de acesta. După câteva luni de luptă cu boala, petrecute în cea mai mare parte a timpului în spitalele din Cluj-Napoca și Timișoara, Vasile Crețu încetează din viață în 5 februarie 1989.
22. Cristescu, *Gospodăria*, 45.
23. Am transcris personal ambele interviuri, chiar în vara lui 1988, imediat după revenirea din teren a grupului coordonat de Vasile Crețu. La consultarea acestor transcripturi am constatat că subliniasem toate aceste neologisme, ca o reacție de moment pentru caracterul lor perceput drept radical pentru perioada în discuție.
24. Tot comparativ cu perioada interbelică, potrivit Cristescu, *Gospodăria*, 50: „Femeia din Drăguș are chiar un cult special pentru Sfânta Vineri, mare protectoare a ei și a muncii ei, cult constituit dintr-o serie însemnată de interdicții."

Bibliography:

Bernea, Ernest. *Cadre ale gândirii populare românești* [Frames of the Romanian Traditional Thinking]. Bucharest: Cartea Românească, 1985.

Cristescu-Golopenția, Ștefania. *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)* [Household in the Magical Beliefs and Rites of Dragus Women's]. Bucharest: Paideia, 2002.

Datcu, Iordan. *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații. Instituții. Mari colecții. Bibliografii. Cronologie* [The Romanian Ethnologists Dictionary. Authors. Institutions. Large Collections. Bibliographies. Chronology]. Bucharest: Saeculum I.O., 2006.

Herseni, Traian. *Forme străvechi de cultură poporană românească* [Ancient forms of Romanian traditional culture]. Cluj-Napoca: Dacia, 1977.

Ioani, Liviu. "O nouă carte despre Drăguș" ["A New Book about Drăguș"]. *Monitorul de Făgăraș*, iulie 2005.

Ionică, Ion I. *Dealu Mohului*, *Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului* [Dealu Mohului. The Wreath Agrarian Ceremony in Olt Region]. Bucharest: Minerva, 1996.

Pop, Dumitru. *Martor atent și modest părtaș la istorie* [A Careful and Modest History Witness]. Cluj-Napoca: Todesco, 2005.

Pop, Gheorghe, and Ion Chiș-Șter. *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioarului* [Dialect, Ethnografy and Folklore of Chioar Region]. Baia Mare, 1983.

Pop, Vasile. *Și eu am fost primar*... [I, Myself, I was mayor]. București: Romprint, 2009.

Rostás, Zoltán. *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene* [The Bright Room. The First Monograph Researchers of Gusti's Teams]. București: Paideia, 2001.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice* [Memories and Thoughts from the Old School of Sociological Monographs]. București: Minerva, 1981.

Stahl, Henri H. *Eseuri critice despre cultura populară românească* [Critical essays on Roumanin traditional culture]. București: Minerva, 1983.Șandru, Codrina. *Studii și confesiuni despre Drăgușul contemporan* [Studies and confessions about the nowadays Dragus]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2009.